

**بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ کل کشور (۴۰):
تعرفه‌های خدمات قضایی (تعدیل میزان جزای نقدی)
موضوع جدول شماره ۱۶ ردیف (۲۷)**

میثم عظیمی^۱، سکینه خانعلی پور واجارگاه^۱، احمد حکیم جوادی^۲

مشخصات لایحه

چکیده

استفاده از ظرفیت لایحه بودجه در راستای تعدیل مبالغ جزای نقدی مقرر در قوانین کیفری که گذر زمان و افزایش نرخ تورم قدرت بازدارندگی مجازات جزای نقدی را کاهش داده است، بدون توجه به سایر احکام قانونی از جمله قانون مجازات اسلامی و قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، ایرادهای حقوقی و ابهام‌های قضایی مهمی را به وجود می‌آورد. از این رو، لازم است در صورت اصرار بر تداوم استفاده از این ظرفیت، اصلاحات لازم برای جلوگیری از بروز ایرادهای حقوقی و قضایی نیز صورت گیرد. در این گزارش ایرادهای ناشی از استفاده از این رویه و پیشنهادهای اصلاحی آن مورد بررسی قرار گرفته است.

دوره یازدهم - سال سوم

شماره ثبت:

۸۶۰

مشخصات گزارش

مقدمه

یکی از اشکالاتی که همواره به قوانین کیفری که مجازات جزای نقدی را مقرر می‌دارند وارد است، عدم تعدیل مبالغ جزای نقدی پیش‌بینی شده با توجه به افزایش نرخ تورم است. به نحوی که با گذشت چند سال در عمل مجازات مزبور کارایی و بازدارندگی خود را از دست می‌دهد. از این رو، دولت به منظور تعدیل و به‌روزرسانی میزان جزای نقدی مقرر در قوانین کیفری و هماهنگ‌سازی آن با نرخ تورم در رویه جاری خود، در بخش تعرفه‌های قضایی لوایح بودجه سنواتی (موضوع جدول شماره (۱۶) ردیف (۲۷) لایحه بودجه سال ۱۴۰۲) مبادرت به تعدیل جزای نقدی در برخی جرائم می‌کند. با وجود آنکه تعدیل جزای نقدی به افزایش درآمدها می‌انجامد، اما بی‌توجهی به سایر قوانین کیفری، از جمله قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۱ و قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹/۲/۲۳، ایرادهای حقوقی و ابهام‌های قضایی را در روند رسیدگی به پرونده‌ها به وجود می‌آورد که در این گزارش ایرادهای ایجاد شده تبیین و در انتها راهکارهای رفع آن ارائه می‌شود.

شماره مسلسل:

۲۴۰۱۸۷۳۵

تاریخ انتشار:

۱۴۰۱/۱۱/۱۰

۱. تهیه و تدوین‌کنندگان

۲. ناظر علمی.

۱. مغایرت با قانون کاهش حبس تعزیری، مصوب ۱۳۹۹/۲/۲۳

از نوآوری‌های قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، پیش‌بینی الزام به صدور حکم به مجازات‌های جایگزین‌های حبس در جرائم مستوجب کیفر حبس کمتر از سه ماه است. از آنجا که مقنن در قانون مزبور صراحتاً بند «۱» ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت را نسخ ننموده بود، در سال‌های اخیر این ابهام به وجود آمد که حکم قانون وصول برخی از درآمدهای دولت همچنان دارای اعتبار بوده و در موارد مقرر بدون توجه به الزام مقنن مبنی بر صدور حکم جایگزین حبس کماکان قضات حکم به جزای نقدی صادر می‌نمودند. یکی از قرائنی که برای درستی این رویه به آن استناد می‌شد مفاد مندرج در جدول شماره (۱۶) قانون بودجه است که با هدف تعدیل جزای نقدی پیش‌بینی شده است. از این رو، مقنن در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹/۲/۲۳ با صراحت بخشی از بند «۱» ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت^۱ را که مغایر با قانون مجازات اسلامی بود نسخ صریح نمود.^۲ از این رو، تداوم رویه سابق در لایحه بودجه مبنی بر الزام به صدور حکم به جزای نقدی در موارد مذکور با حکم اخیر مقنن در قانون کاهش حبس تعزیری مغایرت آشکار دارد و مجدداً ابهامات سابق در خصوص عدم امکان صدور حکم به مجازات جایگزین حبس در جرائم مستوجب کیفر حبس کمتر از سه ماه را به وجود می‌آورد.

۲. ابهام در تغییر یا عدم تغییر درجه بندی جرائم و آثار مترتب بر آن

بر اساس قانون مجازات اسلامی، مجازات‌های تعزیری در هشت درجه طبقه‌بندی شده و مبتنی بر این درجات احکامی پیش‌بینی شده است؛ برای مثال چنانچه جرم ارتكابی در درجه هفت یا هشت قرار داشته باشد، مقام قضایی می‌تواند با شرایطی حکم به معافیت از کیفر صادر نماید و یا در حوزه آیین دادرسی کیفری مقرر شده است که جرائم درجه هفت و هشت با توجه به اینکه جرائم کم‌اهمیت‌تری هستند به‌طور مستقیم در دادگاه کیفری مطرح می‌شوند و دادسرا صلاحیت ورود به این پرونده‌ها را نخواهد داشت.

تغییر و تعدیل جزای نقدی این شبهه را به وجود می‌آورد که آیا با تغییر و افزایش رقم جزای نقدی لازم است میزان درجه جرم ارتكابی را نیز متناسب با جزای نقدی تعدیل شده مورد محاسبه قرار داد و یا ملاک محاکم در اجرای قواعد صلاحیتی و سایر قواعد جزایی همان درجه مقرر در قانون اولیه بوده و آنچه در قوانین دیگر از جمله قانون بودجه در مقام تعدیل جزای نقدی به تصویب می‌رسد صرفاً کارکرد تعدیل جزای نقدی را داشته و از نظر تغییر در میزان درجه جرم ارتكابی هیچ اثری نخواهد گذاشت. در این خصوص، برخی معتقدند تعدیل جزای نقدی در لایحه بودجه به موازات افزایش میزان جزای نقدی، موجب بالا رفتن درجه جرم ارتكابی نیز می‌شود. در مقابل، برخی معتقدند تعدیل مزبور اثر و نقشی در تغییر درجه جرم ارتكابی نداشته و ملاک تعیین درجه همان میزان مجازات مقرر در قانونی است که ابتدائاً در آن جرم مورد نظر پیش‌بینی شده است. از این رو، برای رفع این ابهام و پایان دادن به اختلافات مزبور ضرورت دارد مقنن در قوانین غیرمرتبط از جمله در لایحه پیشنهادی به صراحت این موضوع را تعیین تکلیف کند.

۱. ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین، مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸:

قوه قضائیه موظف است کلیه درآمدهای خدمات قضایی از جمله خدمات مشروحه زیر را دریافت و به حساب درآمد عمومی کشور واریز نماید:

۱. در هر مورد که در قوانین، حداقل مجازات کمتر از نودویک روز حبس و یا ((حذف)) مجازات تعزیری موضوع تخلفات رانندگی می‌باشد از این پس به جای حبس یا مجازات تعزیری حکم به جزای نقدی از هفتاد هزار و یک (۷۰۰۰۱) ریال تا یک میلیون (۱۰۰۰۰۰۰) ریال صادر می‌شود.

۲. ماده (۱۵) - متن زیر به ماده (۷۲۸) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ الحاق می‌شود:

عبارت «حداکثر مجازات کمتر از نودویک روز حبس و یا» از بند «۱» ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸ عبارت «یا قانون» از صدر ماده (۱۲۷) این قانون حذف می‌شود و تبصره «۱» ماده (۱) و تبصره «۶» ماده (۵) قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس و کلاهبرداری، مصوب ۱۳۶۷/۹/۱۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام و مصادیق خاص قانونی که در آنها برای شروع به جرم و معاونت در جرم مشخص تحت همین عناوین مجازات تعیین شده است و ماده (۶۶۶) کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵/۲/۲ و تبصره آن نسخ می‌گردد.

در مقام پاسخ به ابهام فوق به نظر می‌رسد همان مجازات اولیه برای جرائم است که مبین شدت و ضعف جرم و تعیین‌کننده اهمیت و سنگینی جرم ارتكابی است و اقدامات بعدی مقنن در قوانین غیرمرتبط از جمله قانون بودجه با اهداف و مقاصدی مانند حفظ بازدارندگی مجازات‌های نقدی و نه با هدف تغییر درجه‌بندی جرائم صورت می‌گیرد. لذا، پذیرش دیدگاهی که معیار تعیین درجه بزه ارتكابی را همان میزان مجازات مقرر در قانون اولیه می‌داند، مقرون به صحت است، مگر آنکه مقنن در قوانین کیفری مربوطه صرفنظر از آنکه در مقام تعدیل جزای نقدی و به‌روزرسانی آن باشد، مشخصاً نسبت به تغییر مجازات ارتكابی اقدام نماید.

۳. عدم امکان صدور حکم به مجازات‌های جایگزین حبس در جرائم مستوجب کیفر حبس کمتر از سه ماه

به‌موجب حکم مندرج در جزء «۲» از ردیف (۲۷) جدول (۱۶) لایحه بودجه، «در هر مورد که در قوانین حداکثر مجازات کمتر از نودویک روز حبس و یا مجازات تعزیری موضوع تخلفات رانندگی یا مجازات جایگزین حبس باشد»، مجازات مزبور به جزای نقدی از ۳.۳۰۰.۰۰۰ تا ۳۳.۰۰۰.۰۰۰ ریال تعیین می‌گردد. بر این اساس، قضات محاکم مکلفند در خصوص موارد مزبور از جمله در مورد جرائم مستوجب مجازات جایگزین حبس صرفاً مبادرت به صدور حکم به پرداخت جزای نقدی نمایند. حال آنکه، با تبدیل اجباری این کیفرها به جزای نقدی به میزان مندرج در لایحه بودجه، مجازات‌های جایگزین حبس^۱ از اثر می‌افتد و ماده (۶۵) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ که مقرر می‌دارد: «مرتکبان جرائم عمدی که حداکثر مجازات قانونی آنها سه ماه حبس است به‌جای حبس به مجازات جایگزین حبس محکوم می‌گردند» بلااثر می‌شود؛ زیرا براساس آن ماده، حبس‌های زیر سه ماه در هر حال باید به‌صورت اجباری به مجازات جایگزین حبس تبدیل شود. درحالی که مقرر فوق‌الذکر در لایحه بودجه مبین این امر است که قضات صرفاً می‌توانند نسبت به صدور جزای نقدی و نه جایگزین‌های حبس اقدام نمایند.

حفظ و بهره‌مندی از مفاد ماده (۶۵) قانون مجازات اسلامی چند فایده دارد: نخست، مجازات‌های جایگزین انواع مختلفی دارند که امکان فردی‌سازی کیفر را بهتر محقق می‌کند و موجب می‌شود که قضات با عنایت به رفتار ارتكابی و ویژگی‌های اشخاص و اوضاع و احوال پرونده دست به تعیین کیفر زند و در صورت لزوم می‌توانند به استناد مواد (۸۵) و (۸۶) ذیل فصل جایگزین‌ها در قانون مجازات اسلامی اقدام به صدور جزای نقدی نمایند. به‌ویژه جزای نقدی روزانه که امکان متناسب‌سازی مبلغ جزای نقدی با اوضاع و احوال مالی مرتکب را فراهم می‌آورد. اما، تبدیل اجباری به جزای نقدی در عمل این منفعت را از بین می‌برد و حتی می‌تواند در نهایت چنانچه مرتکب قادر به پرداخت آن نباشد به حبس بدل از جزای نقدی منجر شود که خود مشکل دیگری است و هزینه‌های دیگری به‌بار می‌آورد. درحالی که کیفرهای متفاوت ذیل جایگزین‌های حبس امکان به حبس افتادن فرد را محدود می‌کند. از این‌رو، برای جلوگیری از این ایراد، حذف عبارت «یا مجازات جایگزین حبس» مندرج در جزء «۲» از ردیف (۲۷) جدول (۱۶) لایحه بودجه پیشنهاد می‌شود.

۴. عدم انطباق با قانون آیین دادرسی کیفری

موضوع دیگری که در خصوص موارد مندرج در خصوص تعرفه‌های قضایی موضوع جدول شماره (۱۶) قابل ذکر است، حکم مربوط به پرداخت هزینه شکایت کیفری از سوی افرادی است که توانایی مالی ندارند. مطابق جزء «۵» از ردیف (۲۷) جدول (۱۶) «افراد ناتوان مالی به تشخیص دادستان و رئیس حوزه قضایی از پرداخت این هزینه معاف هستند». با عنایت به اینکه در این خصوص در ماده

۱. ماده (۶۴) قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲: مجازات‌های جایگزین حبس عبارت از دوره مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی است؛ که در صورت گذشت شکای و وجود جهات تخفیف با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتكاب آن، آثار ناشی از جرم، سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه مجرم، وضعیت بره‌دیده و سایر اوضاع و احوال، تعیین و اجرا می‌شود.

(۵۵۹) قانون آیین دادرسی کیفری متن مشابهی وجود دارد، پیشنهاد می‌شود برای پرهیز از تشتت در برداشتها و اختلاف‌نظرها عیناً عبارت مندرج در قانون آیین دادرسی کیفری که مقرر می‌دارد: «چنانچه شاکی توانایی پرداخت هزینه شکایت را نداشته باشد، به تشخیص دادستان یا دادگاهی که به موضوع رسیدگی می‌کند از پرداخت هزینه شکایت معاف می‌شود» در لایحه بودجه نیز درج شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به ایرادهای حقوقی و ابهام‌های قضایی که پیش‌بینی تعدیل میزان جزای نقدی در برخی جرائم در لایحه بودجه از جمله مغایرت با قانون کاهش حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹/۲/۲۳، عدم امکان صدور حکم به مجازات‌های جایگزین حبس در جرائم مستوجب کیفر حبس کمتر از سه ماه، ابهام در تعیین درجه بزه ارتكابی و نامشخص بودن اجرای قواعد جزایی در رابطه با آن جرم، ایجاد می‌کند، اصلاحات ذیل پیشنهاد می‌شود:

۱. متن ذیل به انتهای جدول شماره (۱۶) لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ الحاق شود:

«تعدیل جزاهای نقدی موضوع این قانون و جداول آن، تأثیری در تغییر درجه جرم ارتكابی و اموری از قبیل صلاحیت دادگاه و تخفیف مجازات ندارد. جزاهای نقدی مذکور شامل جرائمی می‌شود که پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون ارتكاب می‌یابند و جزاهای نقدی جرائم ارتكابی پیش از تاریخ مذکور مطابق مبالغ مندرج در قانون لازم‌الاجرای زمان خود تعیین می‌گردند».

۲. پیشنهاد می‌شود به منظور جلوگیری از مغایرت مفاد مندرج در جدول شماره (۱۶) ردیف (۲۷) با قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹/۲/۲۳ که با صراحت عبارت «حداکثر مجازات کمتر از نودویک روز حبس یا» در بند «۱» ماده (۳) قانون وصول برخی درآمدهای دولت مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸ را نسخ نموده است؛ عبارت «حداکثر مجازات کمتر از نودویک روز حبس و یا» از جزء «۲» این ردیف حذف شود.

۳. پیشنهاد می‌شود به منظور جلوگیری از ایراد عدم امکان صدور حکم به مجازات‌های جایگزین حبس در جرائم مستوجب کیفر حبس کمتر از سه ماه، عبارت «یا مجازات جایگزین حبس» مندرج در جزء «۲» از ردیف (۲۷) جدول شماره (۱۶) لایحه بودجه حذف گردد.

۴. پیشنهاد می‌شود عبارت «یا رئیس حوزه قضایی» مندرج در جزء «۵» از ردیف (۲۷) جدول شماره (۱۶) به جهت تطابق با حکم مندرج در ماده (۵۵۹) قانون آیین دادرسی کیفری که مقرر می‌دارد: «چنانچه شاکی توانایی پرداخت هزینه شکایت را نداشته باشد، به تشخیص دادستان یا دادگاهی که به موضوع رسیدگی می‌کند از پرداخت هزینه شکایت معاف می‌شود» به عبارت «یا دادگاهی که به موضوع رسیدگی می‌کند» تغییر یابد.